

Åklagares, domares och socialtjänstens syn på påföljdssystemet för unga

November 2002

BRÅ – centrum för kunskap om brott och åtgärder mot brott

Brottsförebyggande rådet (BRÅ) verkar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar i samhället. Det gör vi genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsförebyggande arbete och rättsväsendets reaktioner på brott

Produktion:

Brottsförebyggande rådet, Information och förlag,
Box 1386, 111 93 Stockholm. Telefon 08-401 87 00, fax 08-411 90 75,
e-post info@bra.se

BRÅ på Internet www.bra.se

Författare: Lisa Westfelt, Jonas Öberg

© Brottsförebyggande rådet

Innehåll

FÖRORD	5
SAMMANFATTNING	6
Uppdraget	6
Metod	6
Resultat	6
INLEDNING	9
BRÅ:S OCH SOCIALSTYRELSENS UPPDRAG	11
Flera separata rapporter	11
Metod	12
Rapportens disposition	13
Sammanfattning av kartläggningen av överlämnandepåföljden	13
SYNEN PÅ SOCIALTJÄNSTENS YTTRANDE	15
Bilden av brister bekräftas	15
Olika syn på om lagen kräver att socialtjänsten ska beakta proportionalitetsprincipen i yttrandet	19
Mer utbildning för socialtjänsten om lagens krav önskas	21
ÅTERRAPPORTERING OCH UNDANRÖJANDEN	23
Endast en femtedel av domarna fick någon rapport om avbruten vård under 2001	23
KOMPETENSFRÅGOR – SPECIALISERING OCH UTBILDNING	24
Specialiserade åklagare och domare	24
Många socialsekreterare har inte fått utbildning om lagens krav på yttranden	26
SAMARBETSFRÅGOR	28
En majoritet tycker att samarbetet fungerar bra	28
Åklagarna önskar mer tid och engagemang från socialtjänsten för att samarbetet ska bli bättre	29
Socialtjänsten betonar kommunikationsaspekten	29
SYNEN PÅ PÅFÖLJDERNA FÖR UNGA	30
”Reparationspåföljd” vanligaste förslaget	30
Omkring hälften av domarna och åklagarna anser att ungdomstjänst bör vara en självständig påföljd	31
AVSLUTANDE KOMMENTAR	33
Två perspektiv som ska mötas	33
Brister och förbättringar	33
Tydligare direktiv behövs	34

REFERENSER	35
BILAGOR	36
Bilaga 1. Material och urval	36
Bilaga 2. Föreslagna insatser	38

Förord

Ungdomsbrottsligheten är ett ständigt aktuellt ämne inom den kriminalpolitiska debatten i Sverige. Att hitta relevanta och fungerande åtgärder för att förhindra både att ungdomar börjar begå brott och att de fortsätter att begå brott är ingen enkel uppgift. Rättsväsendets reaktioner på ungdomsbrott är också föremål för ständig debatt och påföljdssystemet för unga har reviderats vid ett flertal tillfällen under senare år.

En sådan revidering skedde den 1 januari 1999, då vissa förändringar i påföljdssystemet för unga gjordes. Syftet var främst att göra påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten tydligare. Brottsförebyggande rådet (BRÅ) har tillsammans med Socialstyrelsen, fått regeringens uppdrag att utvärdera denna reform.

I denna rapport redogörs för hur rättsväsendet och socialtjänsten själva ser på arbetet med unga lagöverträdare. Hur fungerar påföljdssystemet, vad tycker man om socialtjänstens yttranden? Hur ser man på samarbete, kompetensfrågor, problemen med återrapportering och undanröjanden? I rapporten "*Vad händer med unga lagöverträdare?*" (2002:19) redovisas huvudresultaten.

Rapporten vänder sig i första hand till representanter för åklagar- och domstolsväsendet och socialtjänsten samt till andra yrkesgrupper som möter unga lagöverträdare. Förhoppningen är att den ska bidra med ytterligare perspektiv på frågan om hur ett bra påföljdssystem för unga kan utformas.

Rapportens författare är Lisa Westfelt och Jonas Öberg, utredare vid BRÅ.

Stockholm i november 2002

Jan Andersson
Tf. generaldirektör

Stina Holmberg
Enhetschef

Sammanfattning

Uppdraget

Den 1 januari 1999 gjordes vissa förändringar i påföljdssystemet för unga. Syftet var att göra påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten tydligare och förstärka den genom att låta de straffrättsligt motiverade kraven på förutsebarhet, proportionalitet och konsekvens få ett större utrymme. Brottsförebyggande rådet fick, tillsammans med Socialstyrelsen och Statens institutionsstyrelse, den 30 augusti 2001 Regeringens uppdrag att följa upp och utvärdera denna reform.

BRÅ:s del i uppdraget innebär att följa upp och utvärdera påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten när det gäller dess användning och innehåll samt att belysa om syftet med reformen har uppnåtts. Resultaten presenteras huvudsakligen i rapporten "*Vad händer med unga lagöverträdare*" Rapport 2002:19), som kompletteras med föreliggande rapport. I den presenteras socialtjänstens och rättsväsendets syn på hur påföljdssystemet för ungdomar fungerar, med betoning på kvaliteten i yttranden.

Metod

För att besvara uppdragets frågor har ett större datamaterial samlats in. Som grund för resultaten i denna rapport ligger ett urval av 199 tingsrättsdomar där påföljden blev överlämnande till vård inom socialtjänsten, samt fyra enkätstudier där enkäter skickats till socialtjänsten, åklagare och domare. Inom ramen för undersökningen har även intervjuer gjorts, både genom fokusgrupper och telefonintervjuer med socialtjänst och åklagare.

Resultat

YTTRANDENAS KVALITET

Både åklagare och domare uppfattar att det ofta finns brister i socialtjänstens yttranden som gör det svårt att se vad ett överlämnande kommer att innebära för den unge. Yttrandena innehåller ofta uppgifter om den unges personliga utveckling och levnadsomständigheter samt en allmän beskrivning av den vård som planeras. Mer sällan innehåller yttrandena *konkreta* uppgifter om vilken insats som planeras, hur omfattande den är och hur länge den är tänkt att pågå. Många åklagare och domare bedömer dock att yttrandena blivit bättre efter lagändringen.

Socialtjänsten anger att bristerna beror på att det vid tiden för yttrandet är svårt att veta vilken vård man kommer att kunna erbjuda den unge. Dessutom uppger de att det råder stor tidspress i arbetet med att utreda vårdbehovet och planera vården. Åklagarna uppfattar att bristerna i första hand beror på att socialtjänsten saknar kunskap om lagens krav. I andra hand uppfattar de att bristerna beror på tidspress för den som ska utreda och skriva yttrandet.

TIDSBRIST

År 1999 förlängdes förundersökningstiden från fyra till sex veckor med hänsyn till de ökade krav som ställdes på socialtjänstens yttranden. Socialtjänsten tycks dock inte ha längre tid på sig i dag för att utreda och skriva yttranden än före reformen. I genomsnitt tycks tiden vara ungefär två veckor. Detta upplevs av socialtjänsten som alltför kort tid för att göra en relevant planering.

VÅRDBEHOV KONTRA PROPORTIONALITET

Det tycks inte råda någon enighet, varken bland åklagare eller bland domare, om att det är socialtjänstens uppgift att ta hänsyn till proportionalitetsaspekten när de föreslår insatser. En del anser att socialtjänsten har en skyldighet att göra detta, andra att man bör sträva efter det, medan ytterligare andra anser att det endast är domstolens ansvar. Det framgår inte heller tydligt av lagstiftningen vad som förväntas av socialtjänsten i denna fråga.

ÅTERRAPPORTERING OCH UN DANRÖJANDEN

Få domare och åklagare har fått rapporter om att den planerade vården avbrutits. De tycker även att det är svårt att hitta lämpliga alternativ i de fall ett undanröjande av överlämnandepåföljden aktualiseras.

OENIGHET OM VÄRDET AV SPECIALISERADE ÅKLAGARE OCH DOMARE

Flertalet av de tillfrågade åklagarna och domarna arbetar inte till övervägande del med ungdomsmål. Fler åklagare än domare anser att det är viktigt att åklagaren och domaren är specialiserad på ungdomsmål.

EN TREDJEDEL AV SOCIALSEKRETERARNA HAR INTE FÅTT INFORMATION OM LAGÄNDRINGEN

I en tredjedel av kommunerna har ingen av socialsekreterarna fått någon information eller utbildning om lagändringen år 1999. Detta trots att Socialstyrelsen gått ut med meddelandeblad om lagändringen till socialtjänsten i landets alla kommuner. På en del håll i landet ordnas gemensamma utbildningsdagar om ungdomsmålshanteringen med representanter för rättsväsendet och socialtjänsten. Detta är dock ovanligt, få domare och åklagare har medverkat i någon sådan utbildning eller informations-satsning.

MÅNGA ÅKLAGARE ÖNSKAR ATT SOCIALTJÄNSTEN TOG MER KONTAKT MEDAN INSATSEN PLANERAS

Socialtjänsten i de flesta kommuner uppger att samarbetet med åklagaren oftast fungerar bra eller mycket bra. Det är lätt att få kontakt med åklagarna och de är öppna för dialog om påföljdsfrågan. På de ställen där samarbetet upplevs som dåligt handlar det om att åklagaren upplevs som oengagerad och att det saknas rutiner för samverkan. Många åklagare anser ock-

så att samarbetet med socialtjänsten fungerar bra, medan en grupp uppger att det varierar från fall till fall.

För att samarbetet ska förbättras önskar åklagarna mer kontakt med socialtjänsten, samt mer tid och engagemang från socialtjänstens sida. Socialtjänsten å sin sida betonar vikten av en väl upparbetad personlig kontakt med åklagaren samt regelbundna möten och ökad kommunikation.

ÖNSKEMÅL OM FLER REPARATIVA PÅFÖLJDER

En del domare och åklagare har lämnat förslag till typer av påföljder för unga som de tycker saknas. De vanligaste förslagen rör olika typer av reparativa påföljder, som att sanera klotter, arbeta av viss tid eller på annat sätt göra rätt för sig praktiskt. Några föreslår en förstärkning av ungdomstjänsten så att den kan användas som fristående påföljd eller utan samtycke från den unge. Andra föreslår fler frihetsberövande påföljder av kortare karaktär eller fotboja, medan ytterligare andra vill att socialtjänsten ska få större möjligheter att vidta åtgärder med tvång, så att insatser kan fungera som ett mellanting mellan vård inom socialtjänsten och slutna ungdomsvård.

Inledning

Påföljderna för unga reformeras 1999

Den 1 januari 1999 gjordes vissa förändringar i påföljdssystemet för unga. Syftet var främst att göra påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten tydligare och förstärka den genom att låta de straffrättsligt motiverade kraven på förutsebarhet, proportionalitet och konsekvens få ett större utrymme.

För att bättre tillgodose kraven på *förutsebarhet* och *konsekvens* skrevs i lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare in att socialtjänsten konkret ska beskriva för domstolen vilka insatser som planeras innan domstolen dömer till ett överlämnande. Socialtjänsten blev också skyldig att informera domstolen om den planerade vården inte kommer till stånd eller av någon anledning avbryts.

För att bättre tillgodose *proportionalitetskravet* tydliggjordes både i regeringens proposition (1997/98:96) *Vissa reformer av påföljdssystemet* och i BrB 31 kap. 1§, att domstolen har att pröva om socialnämndens planerade insatser är tillräckligt ingripande med hänsyn till brottets straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet. För att öka möjligheten att beakta kravet på proportionalitet gavs domstolen möjlighet att förena ett överlämnande till vård med en tilläggsåtgärd i form av dagsböter eller ungdomstjänst. Skulle domstolen anse att inte heller överlämnandet i kombination med tilläggsåtgärd innebär att påföljden står i proportion till brottet, får inte domstolen döma till ett överlämnande utan ska i stället döma till en annan påföljd (prop. 1997/98:96).

För att underlätta för socialtjänsten att leva upp till de skärpta kraven på vårdplanerna i deras yttranden förlängdes tiden för förundersökning i grövre ungdomsmål från fyra till sex veckor.¹

Därutöver infördes också en ny påföljd, slutet ungdomsvård, som ska ersätta fängelse för personer som är mellan 15 och 17 år vid tiden för brottet.

SKÄRPSTA KRAV PÅ SOCIALTJÄNSTENS YTTRANDEN

Den information socialtjänsten ska ge domstolen angående planerade insatser inom ramen för ett överlämnande till vård regleras i lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (härefter LUL). Där framgår att åklagaren ska inhämta ett yttrande från socialtjänsten innan han eller hon fattar beslut om att väcka åtal om de misstänkta begått brottet innan de fyllt 18 år. Ett sådant yttrande ska innehålla en redogörelse för vilka åtgärder socialtjänsten tidigare vidtagit med anledning av den misstänkte. Vidare ska yttrandet innehålla en plan för vilka åtgärder socialtjänsten avser att vidta vid ett överlämnande, deras omfattning och

¹ Tidsfristen innebär att beslut i åtalsfrågan ska vara fattat senast inom sex veckor från dagen för delgivning av brottsmisstanke, i de fall den tilltalade är under 18 år och är åtalad för ett brott för vilket det är föreskrivet fängelse i minst 6 månader.

varaktighet. Det framgår också av §28 LUL att domstolen inte får överlämna till vård om ett sådant yttrande inte finns.

TILLÄGGSPÅFÖLJDERNA UNGDOMSTJÄNST OCH DAGSBÖTER

Domstolen kan förstärka en överlämnandepåföljd med ungdomstjänst eller dagsböter för att tillgodose kravet på proportionalitet. Anser åklagaren att det är sannolikt att domstolen kommer att vilja förstärka ett överlämnande, anger åklagaren i sin begäran till socialtjänsten om yttrande att det i yttrandet ska anges om ungdomstjänst kan komma i fråga och, i förekommande fall, vilket innehåll den skulle kunna få. Detta innebär i första hand om ungdomstjänst kan anordnas i kommunen, kommun- eller stadsdelen och om den åtalade ger sitt medgivande till att delta i sådan verksamhet.

MÖJLIGHETERNA TILL UNDANRÖJANDEN

I de fall någon döms till vård inom socialtjänsten, och därmed blir föremål för åtgärd enligt socialtjänstlagen (1980:620, herefter SoL) eller lagen om vård av unga (1990:52, herefter LVU), ska domstolen meddela en föreskrift om att den dömde ska följa den upprättade vårdplanen.

Om den dömde bryter mot föreskriften att följa vårdplanen, eller om vården inte kunnat realiserats av andra skäl, ska socialtjänsten rapportera detta till åklagaren. Sedan får domstolen, efter ansökan av åklagare, undanröja domen och i stället döma till annan påföljd för brottet. Anser domstolen att det räcker med en varning kan den i stället meddela den dömde en sådan.

BRÅ:s och Socialstyrelsens uppdrag

Brottsförebyggande rådet (BRÅ) fick, tillsammans med Socialstyrelsen och Statens institutionsstyrelse, den 30 augusti 2001 regeringens uppdrag att följa upp och utvärdera påföljdsreformen för unga lagöverträdare, som trädde i kraft den 1 januari 1999. Uppdraget är uppdelat i två delar. I den ena delen av uppdraget har Statens Institutionsstyrelse och Socialstyrelsen fått i uppgift att följa upp och utvärdera påföljden slutna ungdomsvård utifrån olika aspekter. Den utvärderingen redovisas inte här, utan i rapporten ”*Sluten ungdomsvård – en uppföljning*” (SiS, 2002). Föreliggande rapport inrymmer dock även ett avsnitt om hur åklagare och domare ser på denna nya påföljd.

Den andra delen av uppdraget rör överlämnandepåföljden och har givits till BRÅ och Socialstyrelsen. Här är uppdraget att följa upp och utvärdera påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten när det gäller dess användning och innehåll samt belysa om syftet med reformen har uppnåtts, det vill säga att ge de straffrättsliga principerna om förutsebarhet, proportionalitet och konsekvens större utrymme. Mer specifikt ska de två myndigheterna:

- Studera utformningen av, och innehållet i, socialnämndens yttranden och vårdplaner.
- Utredda hur och i vilken utsträckning socialnämndens planerade insatser beaktas av domstolen vid påföljdsvalet i förhållande till brottets straffvärde, art och tidigare brottslighet.
- Utredda i vilken utsträckning och under vilka förhållanden påföljden förenas med böter respektive ungdomstjänst.
- Kartlägga i vilken utsträckning kommunerna har en uppbyggd ungdomstjänstverksamhet.
- Följa upp vilka insatser som vidtagits från socialtjänstens sida beträffande den unge efter domen till överlämnande och redovisa vilka överväganden som ligger till grund för beslut om olika insatser.
- Utredda hur rutinerna för uppföljningen av vad som sker med den unge efter ett överlämnande fungerar, däribland socialnämndens och åklagarens agerande när avsedda åtgärder beträffande den unge av olika skäl inte kommer till stånd.

Flera separata rapporter

Efter samråd mellan myndigheterna beslöts att Brottsförebyggande rådet skulle ta hand om den första delen av uppdraget. BRÅ presenterar resultatet av utvärderingen av överlämnandepåföljden i två rapporter. I den ena ”*Vad*

händer med unga lagöverträdare?” (BRÅ:s Rapport 2002:19) redovisar vilken kvalitet socialtjänstens yttranden har efter reformen, i vad mån kvaliteten i yttrandet påverkar påföljdsvalet, hur värden realiseras och i vad mån återrapportering sker när värden inte realiseras eller avbryts.

Detta är den andra av de två rapporterna. Här ges rättsväsendets, det vill säga åklagares och domares, samt socialtjänstens syn på hur påföljds-systemet för ungdomar fungerar, med betoning på kvaliteten i yttranden.

Ytterligare en rapport presenteras i anslutning till regeringsuppdraget. Den handlar om själva rättegången i ungdomsmål, ett tema som väcktes efter att BRÅ lyssnat till ett antal rättegångar i ungdomsmål under arbetet med utvärderingen. Rapporten *”Sju ungdomar om sin rättegång”* (BRÅ:s Rapport 2002:18) innehåller intervjuer med sju ungdomar, som just dömts för brott, om hur de uppfattade rättegången.

Metod

Inom ramen för BRÅ:s undersökning, och som underlag för de olika rapporterna, har ett omfattande material samlats in.

Som grund för resultaten i denna rapport ligger främst ett urval av 199 tingsrättsdomar där påföljden blev överlämnande till vård inom socialtjänsten, samt fyra enkätstudier. En enkät har skickats till socialtjänsten i alla landets kommuner och kommundelar (totalt 380 stycken²), och en tilläggsenkät har skickats till de kommuner där yttrandena till de 199 överlämnandedomarna skrivits. Ytterligare en enkät, innehållande frågor om ungdomstjänst har skickats till de kommuner som i den tidigare enkäten svarat att de har rutiner för ungdomstjänst. Dessutom har en enkät skickats till ett urval av 72 åklagare och en enkät till ett urval av 65 domare.

Inom ramen för undersökningen har även intervjuer gjorts, dels genom fokusgrupper med personal från socialtjänst och åklagarväsende i Stockholm, dels telefonintervjuer med chefer eller socialsekreterare i 34 slumpmässigt valda kommuner runt om i landet. Även åklagare vid tolv slumpmässigt valda åklagarkammare har telefonintervjuats angående arbetsprocessen i ungdomsmål.

Inom ramen för BRÅ:s kartläggning av överlämnandepåföljden har också ett registermaterial samlats in. Det består av samtliga ungdomar som dömdes i tingsrätt under år 2000. Två urval bestående av 50 tingsrättsdomar i varje, där den dömde i det ena begått tillgrepp av fortskaffningsmedel som huvudbrott och i det andra rån, har också studerats.

Undersökningens material och urval beskrivs närmare i Bilaga 1.

² Dessa var socialtjänsten i landets samtliga kommuner, kommun- eller stadsdelar vid tiden för urvalet, våren 2001.

Rapportens disposition

Rapporten beskriver dels rättsväsendets, det vill säga åklagares och domares, dels socialtjänstens syn på hur påföljdssystemet för ungdomar fungerar, med betoning på kvaliteten i yttranden. Den kompletterar därmed den kartläggning av överlämnandepåföljden som redovisas i BRÅ:s Rapport 2002:19. Rapporten behandlar fem olika teman:

- Synen på socialtjänstens yttranden.
- Synen på återrapportering och undanröjanden.
- Kompetensfrågor, specialisering och utbildning.
- Samarbetsfrågor.
- Synen på påföljderna för unga.

Sammanfattning av kartläggningen av överlämnandepåföljden

Som en bakgrund till de teman som behandlas i denna rapport ges här en sammanfattning av de huvudsakliga resultaten av kartläggningen av överlämnandepåföljden (se BRÅ:s Rapport 2002:19).

- Förhållandevis få av socialtjänstens yttranden innehåller all den information som lagen kräver. Ungefär två tredjedelar av yttrandena saknar antingen information om omfattningen eller varaktigheten för de insatser socialtjänsten planerat.
- En genomgång av domar rörande fordonstillgrepp och rån tyder på att brister i yttrandenas kvalitet när det gäller att konkret beskriva insatsens innehåll, varaktighet och omfattning, inte påverkar rättsens val av påföljd i någon större utsträckning. I de flesta fall där socialtjänsten rekommenderar vård blir påföljden ett överlämnande, oavsett yttrandets kvalitet.
- De vanligaste vårdinsatserna inom ramen för ett överlämnande är samtalskontakt med socialtjänsten och kontaktperson, följt av programverksamhet.
- Ungefär hälften av landets kommuner uppgav hösten 2001 att de hade rutiner för ungdomstjänst och alltså hade möjlighet att verkställa påföljden, medan hälften saknade rutiner. Ungdomstjänsten består i nio fall av tio av oavlönat arbete, ibland i kombination med programverksamhet.
- I hälften av de 199 fall som BRÅ studerat har den vård som genomförts inte överensstämmt med den som tidigare beskrivits i yttrandet till rätten. Det vanligaste är då att den dömde fått fler eller mer ingripande vårdinsatser än som beskrivits. I en femtedel av de studerade fallen rör det sig dock om mindre vård. Oftast beror detta på att den dömde själv avbrutit vården.
- I tio procent av de studerade fallen uppger socialtjänsten att den återrapporterat till åklagaren att vården inte genomförts på det sätt

som rätten förutsatt. I tre fjärdedelar av dessa fall rör det sig om att den dömda själv avbrutit vården. Resterande återrapporterade fall rör sig om att insatser bytts ut mot andra likvärdiga. I endast hälften av de fall vården avbrutits har detta rapporterats till åklagare.

Synen på socialtjänstens yttranden

Som komplement till BRÅ:s genomgång av socialtjänstens yttranden (se BRÅ:s Rapport 2002:19) har åklagarna och domarna fått ge sin bild av hur de ser på kvaliteten i yttranden. Åklagarna, liksom socialtjänsten, har även fått ange vad de ser som huvudskäl när det finns brister i kvaliteten.

Åklagare och domare har tillfrågats om i vad mån de anser att socialtjänsten har ett ansvar för att beakta proportionalitetsprincipen i sina förslag till vårdplaner. De har slutligen fått lämna synpunkter på vad som skulle kunna göras för att yttrandena och vårdplanerna bättre ska tillgodose rättsväsendets behov.

Bilden av brister bekräftas

Både åklagare och domare bekräftar den bild som BRÅ:s genomgång av yttranden givit. De upplever att socialtjänstens vårdplan ofta är alltför vag och innehållslös för att de helt ska kunna förstå vad ett överlämnande kommer att innebära för den unge. Deras bild är att yttrandena oftast redogör för den unges personliga utveckling och levnadsomständigheter och vilka insatser socialtjänsten tidigare vidtagit. De innehåller också vanligen en allmän beskrivning av vilken vård som planeras. Vad det ofta saknas uppgift om är hur länge insatsen ska pågå och hur omfattande den ska vara (se Bilaga 2).

Mer än två tredjedelar av åklagarna och över hälften av domarna anser dock att socialtjänstens yttranden har blivit bättre efter lagändringen. Flera påpekar att det nu så gott som alltid finns ett "försök" till en vårdplan och att yttrandena är utförligare. Andra reserverar sig dock med kommentarer om att förbättringen är marginell, att det återstår mycket att förbättra och att det fortfarande är stora skillnader mellan olika handläggare och olika kommuner.

I de öppna svaren kan man utläsa att flera känner sig frustrerade och maktlösa inför vårdplaner som är ofullständiga och vaga. Flera talar om att utan en vårdplan finns det ingen möjlighet att döma till vård inom socialtjänsten och därmed inte heller till tilläggspåföljden ungdomstjänst.

"Vårdplanerna måste konkretiseras och göras tillräckligt ingripande, annars tvingas man att döma till skyddstillsyn vilket inte är meningen."

"Inskärp betydelsen av att utan vårdplan finns ej möjlighet att döma till vård inom socialtjänsten."

"I många fall verkar det som de inte känner till vilka upplysningar som är nödvändiga för domstolens arbete och vad som blir konsekvensen om yttrandet är bristfälligt."

ÅKLAGARNA: SOCIALTJÄNSTEN VET FÖR LITE OM VAD DOMSTOLEN BEHÖVER FÖR INFORMATION

Åklagarna anser att den främsta orsaken till brister i yttrandena, är att socialtjänsten ofta inte har tillräcklig kunskap om vad domstolen behöver för information och vad lagen ställer för krav på yttrandena. Mer än två tredjedelar av åklagarna uppfattar också att tidspress för den som ska göra utredningen och skriva yttrandet är en bidragande orsak. Däremot är det få som tror att ofullständiga yttranden beror på brister i kommunikationen mellan socialsekreterare och åklagare.

Tabell 1. Av åklagare angivna skäl till brister i yttranden (antal svarande = 62)

Skäl	Procent
Socialtjänsten vet inte vilka behov tingsrätten har	71
Tidspress för den som skriver yttrandet	69
Socialtjänsten saknar kunskap om lagens krav	66
Socialtjänsten vet inte vilken vård de kan erbjuda vid tiden för yttrandet	34
Bristande kommunikation mellan socialsekreterare och åklagare	8
Bristande engagemang hos den som skriver yttrandet	3 (2 st)
Socialtjänsten skriver knapphändiga yttranden eftersom man vill skydda den åtalade, då kamrater och andra intresserade ofta är åhörare	2 (1 st)

Då tre alternativ kunnat anges i enkäten överstiger procenttotalen 100 procent.

SOCIALTJÄNSTEN LYFTER FRAM SVÄRIGHETER I ARBETSSITUATIONEN

Socialtjänsten fick i sin enkät ungefär samma fråga som åklagarna med något andra svarsalternativ. Det vanligaste svaret från socialtjänsten är att det är svårt att vid tiden för yttrandet veta vilken vård som kan erbjudas vid en fällande dom, det vill säga antingen vilket vårdbehov som finns eller vilka resurser socialtjänsten kommer att ha. Ett annat vanligt svar från socialtjänsten är att man upplever tidspress i arbetet med yttrandet. Socialtjänsten anser i mindre utsträckning att brister i yttranden beror på otillräcklig kunskap om lagens krav. En femtedel av de svarande fyllde i det alternativet.

Tabell 2. Av socialtjänsten angivna skäl till brister i yttranden (339 svarande)

Skäl	Procent
Svårt att vid tiden för yttrandet veta vilken vård som kan erbjudas vid en fällande dom	58
Tidspress i arbetet med yttrandet	48
"Inga diffusa yttranden har avgivits av mitt socialkontor"	23
Kunskaper om lagens krav på utförlighet saknas	20
Rätten och åklagaren brukar acceptera mindre konkreta yttranden	
Offentlighet	6

Då flera alternativ kunnat anges i enkäten överstiger procenttotalen 100 procent.

Förutom ovanstående fasta enkätsvarsalternativ har åtta procent angivit att ett skäl till brister kan vara att kunskaper saknas om den åtalade då han

eller hon inte tidigare är känd av socialtjänsten. Det är då svårare att på kort tid hinna utreda behovet av insats och besluta om en vårdplan.

Sammanfattningsvis betonar socialtjänsten främst svårigheter i sin arbetssituation, flertalet av dem förknippade med tidsbrist, som skäl till ofullständiga yttranden. Åklagarna uppfattar däremot i större utsträckning att bristerna beror på att socialtjänsten inte har tillräcklig kunskap om vad som krävs av ett yttrande.

SOCIALTJÄNSTEN TYCKS I GENOMSnitt HA TVÅ VECKOR PÅ SIG ATT AVGE ETT YTTTRANDE

När kraven på socialtjänstens yttrande skärptes 1999 förlängdes också tidsfristen vid handläggningen av ungdomsmål. Tidigare krävdes att beslut i åtalsfrågan skulle vara fattat senast inom fyra veckor från dagen för delgivningen av brottsmisstanken, i de fall den tilltalade var under 18 år och åtalad för ett brott för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än sex månader. Nu förlängdes den tiden till sex veckor. Hur stor del av denna tid kan då socialtjänsten utnyttja för att arbeta fram en vårdplan och ett yttrande i de fall ett överlämnande aktualiseras? Den frågan ställdes till 34 slumpmässigt utvalda kommuner, som telefonintervjuats.

Av svaren framgår att socialtjänsten trots förlängningen ofta har mycket begränsad tid till sitt förfogande att avge yttrande i ungdomsmål. Det vanligaste svaret är att man har cirka två veckor på sig.

I sammanhanget är värt att notera att ungdomsmålskommittén ställde samma fråga till socialtjänsten i en enkät 1998, det vill säga innan tidsfristen förlängdes. Det vanligaste svaret var även då två veckor (SOU 1999:108). Detta reser frågan om socialtjänsten i dag kanske kommer in i ett senare skede under förundersökningen och om det skulle vara möjligt att göra förändringar i detta avseende.

Därför intervjuades 12 åklagare om hur deras arbetsprocess ser ut i ungdomsmål, i vilket skede under förundersökningen som de skickar begäran om yttrande till socialtjänsten och hur lång tid de vanligen ger socialtjänsten för att skriva. Det visar sig att man gör lite olika på olika håll. Fem intervjuade ger i normalfallet två veckor, fem ger två till tre veckor och två stycken uppger att de ger tre till fyra veckor.

Den normala gången tycks vara att man i enklare fall, då åklagaren direkt av polisanmälan kan se att det kommer att leda till åtal, skickar begäran om yttrande så snart som möjligt. De flesta intervjuade ger då regelmässigt två till tre veckor till socialtjänsten, oavsett hur lång tid som har gått av förundersökningen. Ett par personer uppger att man i dessa fall ger upp till fyra veckor eftersom man har sex veckors utredningstid innan beslut i åtalsfrågan ska vara fattat.

De flesta åklagare uppger också att man i lite svårare fall ofta måste vänta med att skicka begäran om yttrande tills man hunnit en bit i förundersökningen, när man vet att det verkligen kommer att leda till åtal. Några åklagare ger i dessa fall kortare tid till socialtjänsten att yttra sig. Andra överskrider hellre sexveckorsgränsen och ger fortfarande socialtjänsten två till tre veckor för yttrandet. Anledningen till att man väntar med att skicka begäran, ibland ända tills förundersökningen är helt klar och

beslut i åtalsfrågan redan är fattat, är att man inte vill belasta socialtjänsten med att skriva yttranden i fall som sedan inte leder till åtal. I ett par fall uppger åklagarna att de i dessa fall låter tingsrätten ta in yttrandet i stället eftersom förundersökningen är avslutad.

Flera av åklagarna uppger också att de ofta måste ge förlängning av tiden till socialtjänsten eftersom de inte hinner skriva på två veckor. Några anser dock att det fungerar bra med två till tre veckor för socialtjänsten. Flera åklagare påtalar också att man många gånger inte har möjlighet att ta hänsyn till sexveckorsfristen, eftersom det i stort sett är en omöjlighet att bli klar inom den tiden. Detta gäller i ännu högre grad under sommaren då många har semester och barn och föräldrar som ska höras är bortresta.

SVÅRT ATT AVSÄTTA TID FÖR YTTRANDE

Socialtjänsten fick också frågan om i vad mån handläggningen försenas av deras egna interna rutiner. De flesta svarar att så inte är fallet utan att uppgiften fördelas på en socialsekreterare direkt när förfrågan kommer. Problemen är i stället att det inte alltid finns någon som har möjlighet att omedelbart lägga andra uppgifter, till exempel inbokade besök, åt sidan när en begäran om yttrande kommer. Problemen är särskilt stora i mindre kommuner, där begäran om yttrande i ungdomsmål kan komma med mycket ojämn mellanrum.

"Vi har bara en 10-12 fall per år, och de kommer i skov. Då är det svårt att ha någon som bara arbetar med yttranden i ungdomsmål även om det vore bra."

"Det kan vara svårt att hitta en handläggare som har utrymme för detta just då. De har ganska få ärenden per år och det är inte precis så att de sitter och väntar på att begäran om yttranden ska dimpa ner."

Nästan alla har delegerat beslutet om yttrande till en tjänsteman, så att man inte behöver invänta socialnämndens sammanträde. Men för insatser av mer ingripande karaktär, till exempel tvångsätgärder, krävs enligt några kommuner ett nämndbeslut. En intervjuad tar upp att man önskar använda så kallade familjerådslag för att hitta rätt vårdinsats och att det då krävs mer tid för att kunna avge ett yttrande.

SOCIALTJÄNSTEN HAR ANSVAR ATT KÄNNA TILL HUR YTTRANDET BÖR UTFORMAS

Som skäl till att vårdplanen ofta är alltför diffus lyfter åklagare och domare från sin sida främst fram bristande kunskap inom socialtjänsten om yttrandets roll i rättsprocessen. I enkäten ställdes en följdfråga om vems ansvar det är att se till att socialtjänsten känner till hur yttranden ska vara formulerade för att tillmötesgå åklagarnas och domarnas behov. Även om det ur "formell" synvinkel kan ses som självklart att det är socialtjänstens ansvar att känna till lagens krav, var syftet med frågan att väcka tankar inom rättsväsendet kring de egna möjligheterna att ta initiativ till att socialtjänsten får erforderlig utbildning i dessa frågor.

Fler än sju av tio svarande har också svarat att det är socialtjänstens eget ansvar. En del av dessa har dock också lämnat kommentarer till sitt svar och här kan man urskilja två linjer.

Den ena menar att det klart framgår av lagtexten vad som krävs och att socialtjänsten har att *"självant följa lagar och förordningar"*. Dessa åklagare och domare anser att varje myndighet ansvarar för sin egen verksamhet och ska därmed också utbilda sin personal så att de klarar det som åligger myndigheten.

Företrädarna för den andra linjen menar visserligen också att det är socialtjänstens ansvar att veta hur yttranden och vårdplaner bör se ut, men de anser dessutom att det behövs en dialog mellan åklagarmyndigheten, tingsrätten och socialtjänsten för att detta ska vara möjligt. Någon menar att åklagarna och tingsrätten måste tydliggöra sina krav och någon annan menar att det inte kan ligga något ansvar på andra myndigheter men att socialtjänsten gärna får vända sig till åklagarna för att få råd.

"Varje myndighet har ansvar för sin uppgift, men alla kan hjälpas åt för att andra ska kunna utföra sina uppgifter."

Bland domarna är båda åsiktsriktningarna ungefär lika vanliga, medan den andra är mer vanlig bland åklagarna.

Förutom den dominerande grupp som anser att ansvaret ligger hos socialtjänsten finns en mindre grupp (en sjättedel av samtliga) som anser att ansvaret bör delas av de berörda myndigheterna. Slutligen anser en liten grupp åklagare att det är tingsrättens ansvar och en liten grupp domare anser att ansvaret ligger hos åklagarmyndigheten. Två domare har angett att en helt annan myndighet bör ha ansvaret, nämligen Länsstyrelsen som tillsynsmyndighet och *"tillsynsmyndighet i samråd med RÅ"*.

Olika syn på om lagen kräver att socialtjänsten ska beakta proportionalitetsprincipen i yttrandet

Reformen 1999 innebar bland annat att proportionalitetsprincipen skulle ges ett större utrymme vid påföljdsvalet. En fråga som kan ställas är vilket ansvar socialtjänsten har för att denna intention ska förverkligas. Är det socialtjänstens uppgift att sträva efter att insatserna som föreslås i vårdplanen ska stå i proportion till brottets grovhet? Eller är detta rättens uppgift medan socialtjänsten endast har att se till de ungas vårdbehov i enlighet med socialtjänstlagen? I fokusgruppen med åklagare framkom att det råder delade meningar om i vad mån socialtjänsten har att beakta sådana hänsyn när ett yttrande med förslag till vårdplan skrivs. Därför ställdes en fråga om detta i enkäterna till åklagare och domare.

VAD SÄGER ÅKLAGARNA?

Åklagarna tillfrågades om de anser att socialtjänsten bör sträva efter att de insatser som föreslås i vårdplanen ska stå i proportion till brottets grovhet. De flesta, 84 procent, anser att de bör sträva efter detta, men 16 procent anser att de *inte* bör sträva efter detta.

Många åklagare har motiverat sina svar. Bland dem som svarat att socialtjänsten bör sträva efter proportionalitet utkristalliserar sig två olika synsätt. Det ena synsättet gör gällande att det inte finns något tolkningsutrymme i frågan och att socialtjänstens insatser *ska* stå i proportion till brottets grovhet:

"Självklart, annars är det ju ingen idé att föreslå några insatser"

"Vården inom socialtjänsten ska vara tillräckligt ingripande i förhållande till brottets art eller straffvärde."

"Annars får tingsrätten svårt att döma någon till överlämnande till vård."

Det andra synsättet gör gällande att det inte är fullt så självklart att insatserna ska stå i proportion till brottet, men att det är något socialtjänsten bör sträva efter:

"Om det vore möjligt. Att enbart delta i samtalsterapi eller bergsklättring är inte proportionellt för rån eller misshandel."

"Ja och nej. Först och främst personliga förhållanden, men vårdplan får inte vara för vek i förhållande till brottet."

De åklagare som svarat att socialtjänsten *inte* bör sträva efter proportionalitet motiverar sina svar med att socialtjänsten inte har någon möjlighet att ta ställning i frågan, att brottets grovhet avgörs vid processen och att vårdbehovet och risken för fortsatt brottslighet kan vara mer omfattande än brottets grovhet.

VAD SÄGER DOMARNA?

Frågan formulerades något annorlunda till domarna, och de ombads i stället svara på *hur de ser på socialtjänstens ansvar vad gäller att beakta proportionalitetsprincipen i föreslagna vårdinsatser*. Svartalternativen var:

1. Socialtjänsten har *en skyldighet* att se till att föreslagna insatser står i proportion till brottets grovhet,
2. Socialtjänsten *bör sträva efter* att föreslagna insatser står i proportion till brottets grovhet,
3. Det är inte socialtjänstens ansvar att beakta proportionalitetsprincipen, det är rättens ansvar.

14 procent anser att socialtjänsten har *en skyldighet* att se till att föreslagna insatser står i proportion till brottets grovhet, 52 procent anser att de *bör*

sträva efter detta och 35 procent anser att det *inte* är socialtjänstens, utan rättens, ansvar att beakta proportionalitetsprincipen.

Bland de domare som menar att socialtjänsten har *en skyldighet* att beakta proportionalitetsprincipen finns motiveringen att socialtjänstens förslag annars blir orealistiska och att socialtjänsten måste ta gärningsbeskrivningen i åklagarens stämningsansökan på allvar för att systemet ska fungera.

Bland de domare som anser att socialtjänsten bör *sträva efter* proportionalitet finns kommentarer om att detta naturligtvis kan vara svårt för socialtjänsten att bedöma, men att de ändå måste försöka så gott det går att göra en bedömning och inte göra likadana vårdplaner för helt olika typer av brott:

”Tingsrätten har huvudansvaret och proportionaliteten kan vara svår för socialtjänsten att bedöma. De bör dock inte göra en likadan vårdplan för någon misstänkt för grov misshandel som för snatteri/stöld.”

”Saken är besvärlig eftersom brottets grovhet inte är så lätt att bedöma före rättegången, men socialtjänsten måste väl så gott de förmår göra en egen bedömning på förundersökningsprotokollet.”

”Socialtjänsten har inte sådan kompetens men bör naturligtvis sträva efter vad som är rimligt efter ett gott omdöme. Tingsrätten har sedan att bedöma om insatserna är rimliga och välja påföljd härefter.”

Bland domare som inte anser att socialtjänsten har något ansvar för att proportionalitetskravet tillgodoses finns kommentarer dels om att brottets grovhet bara kan bedömas efter det att huvudförhandling hållits och att socialtjänsten inte kan veta i vilken utsträckning åtalet bifalles, dels att brottets grovhet kan avgöras först när ansvarsfrågan avgjorts. Andra motiveringar kretsar kring att det är socialnämndens ansvar att bedöma vårdbehovet och rättens ansvar att upprätthålla proportionalitetsprincipen. Någon påpekar att det dock är önskvärt att socialtjänsten lämnar realistiska förslag.

”Socialnämnden bör se till vårdbehovet medan eventuella krav på mera ingripande reaktion får beaktas genom att överlämnandet förenas med dagsböter/ungdomstjänst.”

”Självklart är det önskvärt att socialtjänsten inte lämnar orealistiska förslag. Principens upprätthållande åvilar dock helt domstolen.”

”Det är en bedömning som kan göras först när ansvarsfrågan är avgjord vilket gör att det endast är tingsrätten som har möjlighet att göra det.”

Mer utbildning för socialtjänsten om lagens krav önskas

Både åklagare och domare tillfrågades om de hade några förslag till hur yttrandenas kvalitet skulle kunna förbättras. Cirka en tredjedel av åklagarna och tre fjärdedelar av domarna besvarade frågan.

Det är främst tre saker som lyfts fram i deras förslag till förbättringar: mer utbildning och information till socialtjänsten, bättre samverkan mellan olika berörda myndigheter och mer resurser inom socialtjänsten för arbete med yttranden i ungdomsmål.

Ungefär tre fjärdedelar av åklagarna och två tredjedelar av domarna som svarat på frågan anser att utbildning och information till socialtjänsten skulle kunna förbättra yttrandena. Utbildningen skulle ge socialsekreterarna kunskap om vad yttrandet ska innehålla, vad syftet är med vårdplanen och varför domstolen behöver den. Några lyfter fram vikten av att socialsekreterarna också får mer kunskap om yttrandets roll i rättegången och tingsrättens begränsade handlingsutrymme om yttrandet inte är bra.

En knapp tredjedel av åklagarna nämner ökad samverkan mellan olika berörda myndigheter som ett viktigt led för att få förbättringar till stånd. Många föreslår samrådsmöten med berörda myndigheter och att förbättra kommunikationen mellan polisen, åklagarmyndigheten, tingsrätten och socialtjänsten. Några efterlyser bättre samråd över kommungränserna och mer kontakt med socialnämnderna. Mer konkreta förslag på hur samarbetet kan förbättras; se förslag i kapitlet Samarbetsfrågor.

Några åklagare ser ett behov av mer resurser till socialtjänsten för att få förbättringar till stånd. De tror att förbättringar skulle uppnås om socialtjänsten hade mer tid för att avge yttranden och att det fanns fler handläggare så att socialtjänsten slapp hamna i tidsnöd. Någon nämner också att det behövs information till ansvariga politiker, som ställer de ekonomiska och personella resurserna till socialtjänstens förfogande.

EN SÄRSKILD BLANKETT FÖR YTTRANDE

Ett par mer konkreta förbättringsförslag lämnas också. Två domare efterlyser en särskild blankett för yttrandet, där det bör finnas ett antal avdelningar med särskilda rubriker. Under rubrikerna kan socialtjänsten sedan precisera vårdbehov och insatser och det blir tydligt för alla om yttrandet är komplett eller inte. En åklagare föreslår att socialtjänsten ser över den interna kontorsorganisationen så att handläggarna kan få begäran om yttrande tidigare och slippa hamna i tidsnöd.

Återrapportering och undanröjanden

Endast en femtedel av domarna fick någon rapport om avbruten vård under 2001

BRÅ:s uppföljning av de 199 tingsrättsdomar, i vilka påföljden var ett överlämnande, visade att socialtjänsten i tio procent av fallen senare hade återrapporтерat till åklagaren att den planerade vården avbrutits eller inte kommit till stånd. Åklagarna bekräftar i enkäten bilden att sådana återrapporteringar inte är särskilt vanligt förekommande. Mindre än hälften av åklagarna hade under 2001 fått någon rapport från socialtjänsten om att den planerade vården inom ramen för ett överlämnande avbrutits eller inte kommit till stånd. De åklagare som fått rapporter, uppskattar att de i genomsnitt fått två stycken under året. En åklagare hade dock fått hela sju rapporter.

Åklagarna uppskattar att ungefär tre fjärdedelar av dessa rapporter lämnades vidare till tingsrätten för ett eventuellt beslut om undanröjande. Denna uppgift kan ställas mot domarnas svar på frågan hur många rapporter från åklagare, som de fått in under 2001. Nära en femtedel av domarna uppger att de under 2001 fått rapport från någon åklagare om att den planerade vården avbrutits eller inte kommit till stånd. Totalt hade de 58 domarna som svarat på enkäten fått 22 rapporter.

12 av dessa 22 rapporter resulterade enligt domarna i ett undanröjande och åtta i en varning till den unge. Resterande två fall har man inte redogjort för.

SVÅRT HITTA LÄMPLIGT ALTERNATIV NÄR ETT UNDANDRÖJANDE AKTUALISERAS

Både åklagare och domare uppfattar att det kan vara svårt att finna lämpliga alternativ till överlämnandepåföljden vid ett eventuellt undanröjande. "Det finns inget att hota med förutom böter om den unge struntar i ungdomsvården." En del påtalar också att det kan vara svårt att bedöma om det finns skäl för ett undanröjande.

Kompetensfrågor – specialisering och utbildning

Kompetens och intresse lyfts fram av både rättsväsendet och socialtjänsten som centrala faktorer för att utveckla arbetet i ungdomsmål och förbättra yttrandena. I detta avsnitt belyses kompetensfrågan utifrån två aspekter:

- Har rättsväsendet skapat optimala förutsättningar för hög kompetens i ungdomsmål genom att låta vissa åklagare och domare specialisera sig på detta område?
- Har socialsekreterare, som arbetar med yttranden, fått utbildning kring de skärpta krav som lagen ställer sedan 1999?

Specialiserade åklagare och domare

I och med 1995 års ungdomsmålsreform infördes en bestämmelse (2§ LUL) om att en förundersökning mot den som är under 18 år normalt ska ledas av polis eller åklagare, som med avseende på intresse och fallenhet för arbete med unga lagöverträdare är särskilt lämpade för uppgiften. Motsvarande anvisning när det gäller domare återfinns i 25 § LUL. Specialiseringen motiveras i förarbetena (prop. 1994/95:12) bland annat med att detta kan skapa ett bättre samarbete mellan myndigheter under arbetet och att det leder till ökad erfarenhet och kunnsighet när det gäller att hantera ungdomsmål.

FLERTALET SVARANDE ÅKLAGARE ARBETAR INTE TILL ÖVERVÄGANDE DEL MED UNGDOMSMÅL

Kriteriet för att ingå i urvalet av åklagare var att man var en av dem på sin åklagarkammare som arbetar med ungdomsmål. Trots detta är det endast en femtedel av de svarande som till övervägande delen arbetar med ungdomsmål. De flesta, 63 procent, arbetar till övervägande delen med andra mål medan 16 procent av dem arbetar ungefär till hälften med ungdomsmål.

Det kan dock diskuteras hur stor andel av en åklagares arbete som ska utgöras av ungdomsmål för att man ska tala om "specialisering". Domarna och åklagarna fick därför också en fråga om hur vanligt det är att åklagaren i ett ungdomsmål är specialiserad på sådana mål. Det var färre domare än åklagare som uppfattade att det var vanligt. En fjärdedel av domarna uppfattade att det sällan eller aldrig var fallet, drygt hälften att de alltid eller ofta var specialiserade. Bland åklagarna var det över 70 procent som uppfattade att åklagaren i ungdomsmål ofta eller alltid var specialiserad.

Tabell 3. Domarnas och åklagarnas svar på hur ofta det förekommer att åklagaren i ungdomsmål är specialiserad på sådana mål. Procent.

	Sällan eller aldrig	Ibland	Alltid eller ofta	Vet ej
Åklagare	15	7	74	4
Domare	25	7	53	16

I medeltal uppskattar åklagarna att de haft 51 avslutade ungdomsmål under 2001, medianen ligger på 30³.

VID HÄLFTEN AV TINGSRÄTTERNA FINNS SÄRSKILT UTSEDDA DOMARE

Urvalet av domare gick till så att en enkät skickades till den utvalda tingsrätten, där lagmannen ombads fylla i enkäten själv eller lämna den vidare till någon kollega som arbetar med ungdomsmål. För domarna som besvarat enkäten utgör ungdomsmålen en mindre andel av deras totala arbetsuppgifter. Nästan alla som besvarat enkäten (95 %) arbetar till övervägande delen med andra mål än ungdomsmål och övriga uppger att de arbetar ungefär till hälften med ungdomsmål. Ingen arbetar till övervägande delen med ungdomsmål.

I medeltal uppskattar domarna att de haft 27 avslutade ungdomsmål under 2001. Antalet varierar mellan 2 och 100 mål.

Svaren från enkäterna tyder på att lagstiftarens intention om att särskilt lämpade domare ska handlägga ungdomsmål i praktiken inte är så väl realiserad. Endast hälften av domarna uppger att någon eller några domare vid tingsrätten är särskilt utsedda för detta. En tredjedel anger att *samtliga* domare vid tingsrätten är särskilt utsedda att arbeta med ungdomsmål vid tingsrätten. Övriga uppger att inga domare är särskilt utsedda för denna uppgift. Resultaten liknar dem som framkom i den enkätundersökning, som ungdomsmålskommittén lät göra 1998 (SOU1999:108). De flesta tingsrätter svarade då att bestämmelsen inte tillämpades och att alla domare är lämpliga.

FLER ÅKLAGARE ÄN DOMARE TYCKER ATT SPECIALISERING ÄR VIKTIG

Både åklagarna och domarna fick frågan hur viktigt det är att åklagaren respektive domaren är specialiserad på ungdomsmål. Svartalternativen var mycket viktigt, ganska viktigt, inte särskilt viktigt och vet ej.

Tre fjärdedelar av åklagarna anser att det är ganska eller mycket viktigt att domaren är specialiserad på ungdomsmål. Detta kan ställas mot att endast hälften av domarna svarar att någon eller några domare vid tingsrätten är särskilt utsedda och att ingen av de svarande till övervägande del arbetar med ungdomsmål. Domarna å sin sida tyckte i mindre utsträckning att detta var viktigt.

³ 75 % av åklagarna uppger att de haft mellan 1 och 50 mål, 15 % mellan 51 och 100. Endast 1 person uppskattar att den hade över 200 ungdomsmål under året.

Tabell 4. Domarnas och åklagarnas syn på om det är viktigt att domaren är specialiserad på ungdomsmål. Procent.

	Inte särskilt viktigt	Ganska viktigt	Mycket viktigt	Vet ej
Åklagare	24	50	25	2
Domare	59	35	5	2

80 procent av åklagarna arbetar inte heller till övervägande del med ungdomsmål. Det är dock en stor andel, tre fjärdedelar av dem, som tycker att det är mycket eller ganska viktigt att åklagaren är specialiserad på ungdomsmål. Bland domarna är det en större andel som anser att det inte är särskilt viktigt att åklagaren är specialiserad på ungdomsmål.

Tabell 5. Domarnas och åklagarnas syn på om det är viktigt att åklagaren är specialiserad på ungdomsmål. Procent.

	Inte särskilt viktigt	Ganska viktigt	Mycket viktigt	Vet ej
Åklagare	15	52	34	
Domare	41	53	3	2

SKILJER SIG SPECIALISERADE ÅKLAGARE I SINA ENKÄTSVAR FRÅN ÖVRIGA?

Ett tecken på specialiseringens betydelse skulle kunna vara att de åklagare, som är "specialiserade" kan urskiljas från övriga, när det gäller hur de svarat på olika frågor i BRÅ:s enkät. En jämförelse har därför gjorts mellan svaren från dem som arbetar till minst hälften med ungdomsmål och dem som inte gör det. Den visar att den mer specialiserade gruppen:

- I större utsträckning deltagit i utbildning riktad till socialtjänsten.
- Oftare tycker att det är viktigt att domare och åklagare är specialiserade i ungdomsmål.
- I större utsträckning lämnat förslag till hur socialtjänstens yttranden kan förbättras.

Många socialsekreterare har inte fått utbildning om lagens krav på yttranden

BRÅ:s enkät som riktades till socialtjänsten, inrymde en fråga om i vad mån socialsekreterarna fått utbildning och information om de ökade krav på yttranden enligt 11§/28§ LUL, som infördes 1999.

Svaren visar att i ungefär en tredjedel av kommunerna hade ingen fått någon utbildning eller information om detta. Vid en dryg tredjedel hade vissa i målgruppen fått någon utbildning eller information och vid knappt en tredjedel hade samtliga som arbetar med ungdomsärenden fått det. I sammanhanget kan nämnas att Socialstyrelsen före lagändringen gick ut med ett så kallat meddelandeblad till landets alla socialnämnder och länsstyrelser om vad reformen innebär för socialtjänsten (Socialstyrelsens meddelandeblad nr 18/98). Att socialtjänsten i en tredjedel av kommunerna trots detta anger att ingen information givits till någon av de berörda anställda i deras kommun, illustrerar svårigheten med att nå ut med informa-

tion till alla som berörs. Detta särskilt med tanke på den stora personalomsättning som på många håll råder inom socialtjänsten.

Av dem som fått utbildning hade de flesta, två tredjedelar, fått det genom ett seminarium eller föreläsning. 15 procent hade fått informationen i skriftlig form. Övriga hade fått utbildning/information på annat sätt, till exempel genom diskussioner, muntlig information eller samarbetsmöten.

FÅ DOMARE OCH ÅKLAGARE HAR MEDVERKAT I UTBILDNING AV SOCIALTJÄNSTEN OM ÄNDRINGARNA I LAGEN

Som framgått tidigare känner sig många åklagare och domare frustrerade över vad de uppfattar som bristande kompetens vad gäller ungdomsmål hos socialtjänsten. En hel del tror att bristerna i yttranden beror på att socialtjänsten inte förstår vilka informationsbehov rätten har. Mot den bakgrunden fick åklagarna och domarna frågan om de medverkat i någon form av utbildning riktad till socialtjänsten, vad gäller de skärpta kraven på yttranden och vårdplaner enligt 11§/28§ LUL. Knappt en tredjedel av domarna i undersökningen svarade ja. Endast tre av dem anger att de brukar medverka i återkommande utbildning någon gång per år.

Det är ännu mindre vanligt att åklagarna har medverkat i sådan utbildning. Av åklagarna i undersökningen hade en dryg fjärdedel gjort det och av dem hade bara en medverkat i återkommande utbildning.

Åklagarna tillfrågades också om utbildningen hade resulterat i bättre yttranden. Av 13 svarande uppfattade de flesta att de blivit bättre, men en del ansåg att effekten försvunnit efter en tid. Endast tre svarade att de inte kunde se något resultat av utbildningen.

Samarbetsfrågor

Vid sidan av kompetensfrågorna är samverkan det som lyfts fram som centralt av både rättsväsendet och socialtjänsten. Ett nära samarbete mellan åklagare och socialtjänst är en förutsättning för att dessa två kulturer ska förstå varandras villkor i arbetet med unga lagöverträdare. Samverkan är både en förutsättning för och en väg till bättre kompetens inom socialtjänsten om rättssystemets behov i ungdomsmål.

En majoritet tycker att samarbetet fungerar bra

Över hälften av socialtjänsten i de tillfrågade kommunerna uppger i BRÅ:s enkät att samarbetet med åklagaren oftast fungerar bra. Nära en femtedel anser att det oftast fungerar mycket bra och endast två procent anser att samarbetet oftast fungerar mycket dåligt.

De som anser att samarbetet fungerar mycket bra eller bra motiverar det med att det är lätt att få kontakt med åklagaren, att åklagaren är tillgänglig för frågor och att åklagarna är öppna för en dialog kring påföljdsfrågan. De poängterar också att "personlig kännedom" mellan dem som arbetar med ungdomsärenden inom socialtjänsten och åklagarna är viktig för kvaliteten på samarbetet. En del lyfter också fram att en bidragande orsak till att samarbetet fungerar bra är att man har väl fungerande rutiner för det.

Flera av dem som angivit att samarbetet fungerar väldigt olika från fall till fall lämnar den kompletterande kommentaren att samarbetets kvalitet beror på vilken åklagare som handlägger ärendet och dennes grad av engagemang. *"Ibland är åklagaren ointresserad av social problematik."* En annan aspekt som de lyfter fram är bristen på dialog med åklagarna. Några saknar och efterfrågar samarbetsrutiner och samverkansträffar. En svarande hävdar dock att det sällan behövs något samarbete mellan socialtjänst och åklagare.

Där samarbetet uppfattas som oftast dåligt eller oftast mycket dåligt är vanliga motiveringar att man har för kort tid på sig för att avge yttranden och att man upplever ett ointresse från åklagarens sida.

Även åklagarna tillfrågades om hur de tyckte samarbetet mellan åklagaren och socialtjänsten brukar fungera vad gäller unga lagöverträdare. Deras svarsmönster var ganska likt socialtjänstens. Något färre tyckte dock att det fungerar mycket bra. Det ansåg en knapp tiondel av dem som besvarat frågan, medan hälften ansåg att det fungerar bra. Fyra av tio svarade att det är väldigt olika från fall till fall och två procent att det fungerar dåligt. I motsats till socialtjänsten var det inte någon som svarade att det fungerar mycket dåligt.

Tabell 6. Socialtjänstens och åklagarnas syn på hur samarbetet brukar fungera dem emellan. Procent. (Antal svarande: socialtjänsten = 360 och åklagarna = 67).

	Socialtjänsten	Åklagarna
Mycket bra	18	9
Bra	55	49
Olika från fall till fall	21	40
Dåligt	4	2
Mycket dåligt	2	0
Summa	100	100

Åklagarna önskar mer tid och engagemang från socialtjänsten för att samarbetet ska bli bättre

Åklagarna fick frågan vad som kan förbättras, om samarbetet inte fungerar bra. Endast en femtedel av dem hade något förslag. Detta trots att en avsevärt större andel inte var helt nöjda med hur samarbetet fungerar. Kanske speglar det en svårighet för åklagarna att engagera sig i samarbetet med socialtjänsten, när ungdomsmålen endast utgör en begränsad andel av den enskilde åklagarens arbetsuppgifter.

De svar som gavs kan delas in i tre teman. För det första önskar åklagarna att socialtjänsten tar *mer kontakt* med dem under arbetet med yttrandet. De önskar att socialsekreterarna ringer till dem och frågar om de är osäkra i stället för att skicka in ett dåligt yttrande. Det andra som tas upp är en önskan om *större förståelse för tidsaspekten i rättsprocessen* – åklagarna önskar större förståelse för att de måste få yttrandena i tid och att det är besvärligt då socialtjänsten begär anstånd med yttrandet. Slutligen önskar de ett *ökat engagemang* från kommunernas sida när det gäller unga lagöverträdare, i form av mer resurser för ingripande åtgärder och bättre kompetens.

Socialtjänsten betonar kommunikationsaspekten

Vad socialtjänsten ser som viktigt framgår delvis av svaren på den tidigare frågan om hur samarbetet fungerar. De visar att socialtjänsten önskar en väl upparbetad, personlig kontakt med åklagaren och att åklagaren är öppen för dialog och tillgänglig för frågor.

Socialtjänsten fick emellertid även den direkta frågan om hur man skulle kunna förbättra samarbetet om det inte fungerar bra. En femtedel av de tillfrågade lämnade förslag. Även här lyfts kommunikationsfrågorna fram. Flera skriver att de skulle vilja få till stånd samverkan med regelbundna möten och ökad kommunikation med åklagarna. Andra önskemål är att direktiv för samarbetet utvecklas, att man har gemensamma utbildningsdagar samt att åklagarna ger socialtjänsten mer tid för att avge yttrandet.

Synen på påföljderna för unga

I den gruppintervju som BRÅ gjorde med åklagare framkom att en del av dem önskade att det fanns fler påföljdsalternativ att välja mellan när ungdomar ska dömas för brott. För att få en bild av hur vanlig denna uppfattning är, fick både åklagare och domare i enkäten frågan: *Finns det något påföljdsalternativ för unga som du tycker saknas inom det svenska rättsväsendet?*

Den relativt låga svarsfrekvensen på frågan – den besvarades av 21 procent av domarna och 24 procent av åklagarna – tyder på att de flesta inte har någon konkret uppfattning om hur påföljderna för ungdomar borde kompletteras. Det behöver dock inte innebära att de åklagare och domare som inte svarat är helt nöjda med det utbud av påföljder som finns. Det säger endast att de inte har något konkret förslag till förändringar.

”Reparationspåföljd” vanligaste förslaget

Det förslag som flest tog upp var olika former av *”reparativa” påföljder*. Särskilt bland åklagarna är detta ett vanligt förslag. Det tas upp av tio av 17 svarande åklagare och av tre domare. Det som konkret tas upp är att ungdomar ska få sanera sitt klotter, arbeta av viss tid, ”göra rätt för sig praktiskt” och dylikt.

Tio av förslagen kretsar kring en *förstärkning av ungdomstjänsten* som påföljd. Några skulle önska att ungdomstjänsten blev en självständig påföljd som kunde utdömas utan förening med överlämnande till vård. Övriga föreslår att ungdomstjänst ska kunna utdömas utan samtycke av den unge.

Fem personer skulle vilja utöka alternativen med *fler frihetsberövande påföljder*. Exempel som ges är något som motsvarar fotboja, ett kort frihetsstraff, kraftfullt ingripande typ LSU och ungdomsfängelse. En domare säger: *”Jag skulle vilja se en utveckling där slutna ungdomsvård blir en egen påföljd – ej endast som alternativ till fängelse.”*

Sex personer tar upp förslag, som innebär att *socialtjänsten får större möjlighet att vidta åtgärder med tvång*. De uppfattar att socialtjänsten i större utsträckning än vad LVU ger utrymme för, bör kunna ålägga den unge att inom ramen för överlämnandet delta i insatser. Det skulle fungera som *”ett mellanting mellan vård och LSU”*. Deras förslag avser åtgärder med inslag av tvång och frånvaro av samtycke som övervakning, ”öppen” ungdomsvård med intensivövervakning, föreskrifter om drogkontroll och vård för missbruk samt föreskrift om familjeplacering på veckoslut.

Tre domare skulle vilja att *frivården* hade hand om unga mellan 15 och 18 år:

”Eftersom socialtjänsten ej fungerar i dessa sammanhang borde möjligheten att komma under frivården tidigare möjliggöras (kanske genom praxis).”

"Kriminalvårdens frivård bör ha hand om unga mellan 15-18, alltid ett statligt och inte kommunalt huvudmannaskap."

"Ungdomstjänst och öppen ungdomsvård borde handhas av Frivården, socialtjänsten klarar det inte."

En domare tycker i stället att problemet är att det finns för många påföljdsalternativ.

Omkring hälften av domarna och åklagarna anser att ungdomstjänst bör vara en självständig påföljd

Åklagare och domare tillfrågades om det är bra att ungdomstjänst är en tilläggsåtgärd eller om det borde vara möjligt att utdöma enbart ungdomstjänst. Drygt hälften av domarna (53%) och knappt hälften av åklagarna (46 %) anser att det borde vara möjligt att utdöma enbart ungdomstjänst medan övriga tycker att det fungerar bra som det är i dag.

De som anser att det borde vara möjligt att utdöma enbart ungdomstjänst anger flera olika skäl. De uppfattar att påföljden passar för ungdomar som inte har något egentligt vårdbehov är skötsamma i övrigt och inte har några egentliga problem i hemmet men begått ett förhållandevis allvarligt brott. Detsamma gäller ungdomar som inte samtycker till vård, men som kan tänka sig att arbeta av ett visst antal timmar. Några påpekar att ungdomstjänst kan vara bra som alternativ till att utdöma böter för ungdomarna i de fall något vårdbehov inte finns. Ytterligare andra anser att det enda konkreta, substantiella innehållet i vårdplanen ändå utgörs av ungdomstjänsten och att man därför borde kunna döma till enbart ungdomstjänst. En del jämför också med samhällstjänstpåföljden för vuxna, och anser att samma regler borde gälla för ungdomstjänst.

Några röster från dem som vill att det ska vara möjligt att utdöma enbart ungdomstjänst:

"Bra i fall där sociala situationen är OK vad gäller hemmet, men där ungdomen åläggs att sanera klotter eller städa upp efter annan skadegörelse."

"Ofta är vården inom socialtjänsten en mycket liten del jämfört med ungdomstjänsten."

"Kan man döma till villkorlig dom + samhällstjänst borde man kunna döma ut ungdomstjänst utan att den dömda har usla sociala förhållanden."

"Det är det enda som inte är bra med dagens lagstiftning. Ungdomstjänst bör vara en fristående påföljd."

"Framförallt för 'skötsamma' ungdomar som begått ett relativt allvarligt brott."

"Om vård enligt SoL ej är aktuellt döms den unge i regel i stället till böter (som antagligen betalas av föräldrarna eller blir en skuldbörda). Det är mer adekvat att den unge får utföra ett arbete viss tid utan ersättning."

"Ibland kan ungdomstjänst vara bättre än böter i rena bötesmål."

PROBLEM MED UNGDOMSTJÄNST

Åklagarna och domarna i studien ser två huvudsakliga problem med tillämpningen av ungdomstjänst. Det första är att kommunerna ofta inte kan erbjuda ungdomstjänst och det andra är att det är svårt för socialtjänsten att finna lämplig sysselsättning.

Andra problem som åklagarna och domarna uppfattar med ungdomstjänst är att frågan tas upp först vid huvudförhandling innan man ens vet om det går att ordna och att det tar tid innan verkställigheten påbörjas. Två domare nämner att ungdomstjänst sällan föreslås. En åklagare menar att det borde vara klart redan vid rättegången hur och när ungdomstjänsten ska utföras, en annan åklagare säger att påföljden är "innehållslös" vid själva domstillfället eftersom man inte vet hur och var den kan genomföras.

Följden av att många inte kan erbjuda ungdomstjänst blir en ojämn påföljdspraxis. Ungdomar som begått samma typ av brott och har samma typ av bakgrund men kommer från två olika kommuner kan få helt olika påföljder, även om de är tilltalade i samma mål.

Avslutande kommentar

Två perspektiv som ska mötas

Inom verkställandet av påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten ska två system mötas, dels socialtjänstens perspektiv där grunden utgörs av behovsprincipen, dels rättsväsendets perspektiv där det handlar om att avgöra en skuldfråga och utdöma straff. Det är inte en helt enkel uppgift att få dessa system att fungera smidigt tillsammans och en perfekt lösning är kanske inte möjlig. Inom en rad områden är det dock möjligt att åstadkomma avsevärda förbättringar. En mer övergripande diskussion kring detta återfinns först och främst i BRÅ:s Rapport 2002:19, där överlämnandepåföljden utvärderats. Nedan tas dock några aspekter upp som har anknytning till det som behandlats i den här rapporten.

Brister och förbättringar

Två huvudsakliga svårigheter som rättsväsendet och socialtjänsten upplever har framkommit när det gäller själva yttrandena och deras ibland skiftande kvalitet.

Det första är problemet med den tidspress under vilken många socialsekreterare tycker sig skriva yttranden. Här finns en stor bidragande orsak till brister. De är för det första ofta uppbokade med andra möten och utredningar då de får in en begäran om yttrande och upplever att detta är en uppgift som får läggas "utanför" de arbetsuppgifter de redan sitter med. För det andra upplevs tiden så kort att socialtjänsten ibland inte hinner träffa alla berörda personer, och kanske bara träffar den unge vid ett kort samtal innan yttrandet ska skrivas. Att skriva en genomtänkt, relevant och förankrad vårdplan under de förutsättningarna är svårt. Trots det är många yttranden bra och de flesta åtgärder som föreslås genomförs. Detta är viktigt att hålla i minnet.

Det andra problemet rör det som åklagare och domare främst upplever som bidragande orsaker till brister, nämligen att socialtjänsten på en del håll tycks sakna kunskaper om lagens krav på vårdplan, vad syftet med den är och vilka valmöjligheter som återstår för åklagaren och rätten om det inte finns en vårdplan eller om den är bristfällig. Brister i vårdplanen kan få negativa konsekvenser. För det första tillåter inte lagstiftningen att domstolen dömer till ett överlämnande om vårdplan saknas eller om den är för diffus. Om det inte går att döma till ett överlämnande kan heller inte ungdomstjänst utdömas, då denna endast är en tilläggsåtgärd. Då bra alternativ till överlämnande och ungdomstjänst saknas riskerar den unge att få en mindre bra påföljd i de fall yttrandet saknar vårdplan eller om den är för diffus.

Att komma tillrätta med dessa problem skulle förmodligen resultera i vårdplaner med ett mer genomarbetat innehåll, yttranden som tydligare och mer fokuserat anger vad som planeras och en förbättrad kommunikation mellan rättsväsendet och socialtjänsten. Detta skulle kunna åstadkommas

genom att man försöker hitta former för utbildning till socialtjänsten om lagens krav och rättens behov, skapa bättre möjligheter för socialtjänsten att fullfölja uppdraget att skriva yttranden och planera vård, samt öka samverkan och kommunikationen mellan socialtjänsten och åklagarna.

Det tycks både bland åklagare och inom socialtjänsten finnas en uttalad önskan om ökad samverkan för att komma tillrätta med de brister som finns. Rutiner för samarbete behöver dock arbetas fram, både på lokal nivå och centralt. På en del orter arbetar man redan med gemensamma utbildningsdagar och tematräffar, vilket av de inblandade upplevs som positivt. På det sättet skulle kunskapen öka om vad rätten behöver och skapa förståelse för respektive yrkesgrupps arbetsprocess och problem i dessa frågor.

Det kan också diskuteras om en ytterligare specialisering vore lämplig bland åklagare och domare som handlägger målen. Det innebär naturligtvis praktiska svårigheter att ha sådan specialistkompetens upparbetad, särskilt på mindre orter, och kanske är det inte möjligt fullt ut.

Tydligare direktiv behövs

Något som bör förtydligas är om socialtjänsten har att beakta proportionalitetsprincipen då de förslår insatser eller om de enbart ska se till den unges vårdbehov. Det finns i dag ingen enhetlig syn bland vare sig domare, åklagare eller socialtjänst om hur socialtjänsten ska väga in brottets straffvärde eller grovhet då de föreslår insatser. Det är inte heller helt klart och tydligt uttryckt i lagar och förarbeten.

Det tycks också råda en viss oklarhet kring när ett undanröjande bör ske, och vilka kriterier som ska vara uppfyllda för att socialtjänsten ska återrapportera till åklagaren. Ska den unge helt ha avbrutit vården, eller ska åklagaren underrättas om en insats byts ut mot en likvärdig? Ett ytterligare problem tycks vara att hitta bra alternativa påföljder när överlämnandet ska undanröjas. Med mer evidensbaserade insatser kan det bli lättare att skapa ett större urval av effektiva insatser.

Socialtjänsten behöver också information om att ansvaret för återrapporteringen efter lagändringen ligger på dem och inte längre på åklagarväsendet.

Referenser

- Brottsförebyggande rådet** (2002). *Sju ungdomar om sin rättegång*. Rapport 2002:18. Stockholm: BRÅ. Fritzes.
- Brottsförebyggande rådet** (2002). *Vad händer med unga lagöverträdare?* Rapport 2002:19. Stockholm: BRÅ. Fritzes.
- Prop. 1994/95:12** *Handläggning av ungdomsmål*.
- Prop. 1997/98:96** *Vissa reformer av påföljdssystemet*.
- SFS 1964:167**: Lag med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.
- SFS 1980:620**: Socialtjänstlag.
- SFS 1990:52**: Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga.
- SOU 1999:108** *Handläggning av ungdomsmål – en utvärdering av 1995 års ungdomsmålsreform*. Betänkande av Utredningen om handläggning av ungdomsmål, Göteborg.
- Statens Institutionsstyrelse** (2002). *Sluten ungdomsvård – en uppföljning*. 2002-103-12.

Bilagor

Bilaga 1. Material och urval

Inom ramen för BRÅ:s studie har ett omfattande material samlats in. Det består av:

- En enkät till socialtjänsten i samtliga 380 kommuner, kommun- eller stadsdelar i landet samt en tilläggsenkät till dem som avgivit yttranden i de mål som de 199 tingsrättsdomarna härrör från (se nedan). En lista på dessa sammanställdes efter en förfrågan till samtliga kommuner i landet om var socialtjänsten fanns i respektive kommun. Ytterligare en enkät, innehållande frågor om ungdomstjänst har skickats till dem som i den tidigare enkäten svarat att de har rutiner för ungdomstjänst. Detta enkätutskick har begränsats till att omfatta dem som i den tidigare enkäten uppgivit att de under 2000 avgivit minst fem yttranden i ungdomsmål. De enkäter som skickats till socialtjänsten i kommun- eller stadsdelsförvaltningar tillhörande Stockholm, Göteborg, Malmö och Uppsala innehåller frågor om de två personer som senast dömts till ungdomstjänst. Enkäterna till resterande innehåller frågor om den person som senast dömts till denna tilläggsuppföljd.
- En enkät till 72 åklagare med erfarenhet av ungdomsmål. Samtliga åklagarkammare och lokala åklagare i landet ombads hösten 2001 att sammanställa en lista på vilka åklagare som då arbetade med ungdomsmål hos dem. Totalt inhämtades 184 namn, från vilka ett urval på 72 personer drogs (39% av samtliga). Från kamrar med 1-3 ungdomsåklagare valdes slumpmässigt en person. Från kamrar med 4-6 ungdomsåklagare valdes slumpmässigt två personer. Från kamrar med 7-11 ungdomsåklagare valdes slumpmässigt tre personer. Totalt valdes 72 namn till urvalet⁴. Totalt inhämtades också 72 enkätsvar från åklagare⁵.
- En enkät till ett urval bestående av 65 lagmän/domare vid olika tingsrätter runt om i landet. Samtliga tingsrätter med fler än 200 ungdomsmål under år 2000 inkluderades i urvalet. Av de tingsrätter som haft färre än 200 ungdomsmål inkluderades varannan i urvalet. Till tingsrätter med mellan 201 och 300 ungdomsmål skickades 2 enkäter. Till tingsrätter med mellan 301 och 600 ungdomsmål skickades 3 enkäter. Till Stockholms tingsrätt (med över 900 mål) skickades 5 enkäter. I efterhand lades 4 tingsrätter till för att få åtminstone en tingsrätt från varje län i urvalet. Totalt skicka-

⁴ Sex åklagare deltog i den fokusgruppsintervju som BRÅ anordnade under hösten 2001. De utslöts innan urvalet av de 72 personerna gjordes.

⁵ Från ett fåtal åklagarkammare har en ytterligare åklagare skickat in ett enkätsvar efter att ha kopierat enkäten. Deras svar har tagits med i analysen. Därav uppgår antalet insamlade enkäter till samma antal som det som skickades ut.

des 65 enkäter. De adresserades till lagmannen vid respektive tingsrätt med en instruktion om att lagmannen antingen själv kunde fylla i enkäten/en av enkäterna och skicka in den till BRÅ, och/eller lämna den/dem vidare till någon domare med erfarenhet av ungdomsmål inom den egna tingsrätten. Totalt inhämtades 58 enkät-svar från domare.

- Intervjuer med socialtjänsten i 27 slumpmässigt valda kommuner runt om i Sverige. Dessutom intervjuades socialtjänsten i sju av Storstadssatsningens⁶ områden, en från varje kommun. Totalt intervjuades representanter för socialtjänsten i 34 kommuner.
- En fokusgruppintervju med fem socialsekreterare från fem olika kommuner i Stockholms län samt en fokusgruppintervju med sex åklagare från fyra olika åklagarkammare i Stockholmsområdet.
- Intervjuer med 12 åklagare som arbetade med ungdomsmål sommaren 2002. Urvalet gick till så att två åklagarkamrar från varje åklagarmyndighet valdes genom lottning. Därefter kontakta-des kammaren och intervjuaren fick tala med en av åklagarna som arbetade med ungdomsmål och för dagen fanns på plats på åklagarkammaren.
- Ett registermaterial bestående av samtliga personer mellan 15 och 20 år som dömdes i tingsrätt under 2000. Detta material har sedan kompletterats med uppgifter från Statistiska centralbyråns utbildnings-, inkomst-, sysselsättnings- och befolkningsregister.
- Ett urval av 199 tingsrättsdomar från andra halvåret 1999 där den dömde var mellan 15 och 20 år vid tiden för domen och där påföljden blev överlämnande till vård inom socialtjänsten. Detta urval utgör cirka 10 procent av det totala antalet sådana domar detta år. Urvalet är stratifierat så till vida att landets sex hovrättsområden är andelsmässigt representerade. Anledningen till att andra halvåret 1999 valdes är att socialtjänsten då fått ett halvår på sig att implementera de nya reglerna, samtidigt som domarna ligger tillräckligt långt tillbaka i tiden för att det ska vara meningsfullt att följa upp insatserna.
- Två urval bestående av 50 tingsrättsdomar i varje, från år 2000 där den dömde var mellan 15 och 17 år vid tiden för domen. I det ena urvalet hade den dömde som huvudbrott begått tillgrepp av fortskaffningsmedel och i det andra rån. Från det totala antalet domar för respektive brott år 2000 drogs ett systematiskt urval om 50 domar vardera.

⁶ I Storstadssatsningen ingår områden i kommunerna Huddinge, Botkyrka, Haninge, Stockholm, Södertälje, Malmö och Göteborg. Varje kommun deltar med ett eller flera områden (24 totalt) och de övergripande målen är att ge goda förutsättningar för långsiktigt hållbar tillväxt samt att bryta den sociala, etniska och diskriminerande segregationen.

Bilaga 2. Föreslagna insatser

I tabellen nedan redovisas i hur stor andel av de 199 studerade yttrandena som respektive insats föreslås, samt hur stor andel av dessa där omfattningen respektive varaktigheten för insatsen anges.

Tabell 7. Antal yttranden där respektive insats föreslås, samt andelen där omfattning och varaktighet anges.

Insats	Totalt antal yttranden	Omfattning i procent	Varaktighet i procent
Samtalskontakt inom soc.	61	49	41
Kontaktperson	41	42	51
Program	38	61	50
LVU	32	0	19
SoL	21	0	38
Samtal utanför soc.	18	40	20
Medling	11	27	-
Provtagning	10	40	70
Mellanvård	7	29	43
Boendestöd	2	0	50
Familjerådslag	3	-	-
Ej kategoriserade insatser	6	-	-